

DOI:10.26104/NTIK.2023.31.31.061

Адылбек кызы Г., Абдылдаева Т.Ч., Байдалиева А.

ПЕДАГОГИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮДӨ СТУДЕНТТЕРДИН
ИНСАНДЫК САПАТТАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ

Адылбек кызы Г., Абдылдаева Т.Ч., Байдалиева А.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ
В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Adylbek kyzy G., T. Abdyl daeva, A. Baidaliev a

FORMATION OF PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS
IN PEDAGOGICAL EDUCATION

УДК: 378

Макалада авторлор болочок башталгыч класс мугалимдерди кенже мектеп окуучуларынын инсандыгын калыптандырууга даярдоодо мугалимдерге мүнөздүү болгон мугалимдин кесипкөйлүгү, эмпатия, педагогикалык такт, оптимизм, педагогикалык рефлексиянын инсандык сапаттары катары, ал эми, уюштуруучулук, кабыл алуу, дидактикалык, коммуникациялык, суггестивдик, тааныт-билүүчүлүк, изилдөөчүлүк илимий-когнитивдик жөндөмдүүлүктөр мугалимдин илимий жана кесиптик сапаттары катары каралды. Азыркы студент, келечектеги мугалим төмөнкүдөй мүнөздөмөлөргө ээ болуп, заманбап билим берүүнүн максатын ишке ашырууга даяр болуу керек: жогорку социалдык мобилдүүлүк жана активдүүлүк, жогорку жарандык жана патриоттук жоопкерчилик, өз ишине, окуучуларга болгон сүйүүсү, ошондой эле мугалимдин балдарга жүрөгүн «бере» билүүсү, мугалимдин интеллекти жана жогорку руханий-адептик маданияты, мугалимдин жогорку кесипкөйлүгү, ошондой эле окутуунун инновациялык стили, дайыма өнүгүүгө жана өз үстүндө иштөөгө даяр болуу деген тыянакка келишкен.

Негизги сөздөр: башталгыч мектеп, болочок мугалим, мугалимдин жеке сапаттары, кесиптик сапаттары, окуучулар, инсанды калыптандыруу, социалдык мобилдүүлүк.

В статье авторы при подготовке будущих учителей начальных классов к формированию личности младших школьников рассматривают в качестве личностных качеств, присущих учителям профессионализм учителя, эмпатию, педагогический такт, оптимизм, педагогическую рефлексию, а организаторские, восприятие, дидактические, коммуникативные, суггестивные, познавательные-исследовательские способности рассматриваются как научные и профессиональные качества. Авторы приходят к выводам о том, что сегодняшний студент, будущий учитель должен обладать следующими характеристиками и быть готовым к реализации цели современного образования: высокая социальная мобильность и активность, высокая гражданская и патриотическая ответственность, любовь к своему делу, к ученикам, а также умение учителя «отдавать» детям свое сердце, обладать высоким интеллектом и духовно-нравственной культурой, высоким педагогическим профессионализмом и инновационной направленностью обучения, иметь свой педагогический стиль и быть готовым постоянно развиваться и работать над собой.

Ключевые слова: начальная школа, будущий учитель, личные качества учителя, профессиональные качества, учащиеся, формирование личности, социальная мобильность.

In the article, when preparing future primary school teachers for the formation of the personality of younger schoolchildren, the authors consider teacher professionalism, empathy, pedagogical tact, optimism, pedagogical reflection as personal qualities inherent

in teachers, and organizational, perception, didactic, communicative, suggestive, cognitive and research abilities are considered as scientific and professional qualities. The authors come to the conclusion that today's student, future teacher should have the following characteristics and be ready to realize the goals of modern education: high social mobility and activity, high civic and patriotic responsibility, love for his work, for students, as well as the ability of a teacher to "give" his heart to children, have high intelligence and spiritual and moral culture, high pedagogical professionalism and innovative orientation of teaching, have your own pedagogical style and be ready to constantly develop and work on yourself.

Key words: primary school, future teacher, teacher's personal qualities, professional qualities, students, personality formation, social mobility, civic responsibility.

Чыныгы башталгыч класс мугалиминин иши кайсы гана тармакта болбосун билим берүү тармагындагы иш эмес, ал адамдын инсандыгын калыптандыруу болуп эсептелинет. Азыркы учурда педагогикалык ишмердүүлүгүн мазмуну окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү компоненттерди камтыйт. Алар өз ара байланышта жана гармонияда болуусу зарыл.

И.П. Подласыйдын айтуусу боюнча мектептеги окуу-тарбия процессин мугалим уюштурат. Тарбия, билим берүү менен ата-эне, тууган-туушкандар жана башка адамдар алектене алат, бирок мугалим – өзгөчө адам, анткени ал гана эмнени, кайда, кантип туура жасоону, педагогикалык мыйзамдардын негизинде аткарат [1, 421-б.].

Мугалим балдар менен чондордун ортосундагы ортомчу. Ал баланын психикасынын өзгөчөлүгүн билет. Башталгыч класстын мугалиминин эмгегин эч ким менен салыштырууга болбойт, анткени анын ишинин натыйжасы – адамдын өзү, бардык жекечилик сапаттары менен кошо болот. Мындайча айтканда мугалим баланы окутуу менен бирге тарбиялап отуруп жеке өзгөчөлүгү бар адамды коомго кошот.

В.А. Титов бардык мугалимдерге мүнөздүү болушу керек болгон негизги жеке сапаттарды аныктады [2, 47-б.]. *Биринчиси*, башталгыч класстын мугалиминин кесипкөйлүгү. Бул мугалимдин коллективдүү менчигинин бир түрү. Бул балдар менен иштөөдө психологиялык билимдердин да, көндүмдөрдүн да, кесиптик жөндөмдүүлүктөрдүн жана кызыкчылыктардын комплекси. Кесиптик даярдык педагогикалык

баарлашуунун стилин, анын башкаларга болгон мамилесин аныктайт.

Экинчи сапат – эмпатия. Бул адамдардын эмоционалдык тажрыйбасына сезимдердин жардамы менен кирүү. Чыныгы мугалимде ушундай инсандык сапат болушу керек, ал балдарга боор ооруп жана балдарга ушул сапатты үйрөтүшү керек. Бул сапат адамдарды жакындатып, алардын баарлашуусун, бири-бирине болгон ишенимин жаратат. Башталгыч класстын мугалиминде эмпатия мугалимдин сезимталдыгынан жана ак ниеттүүлүгүнөн, камкордугунан көрүнөт [2, 48-б.].

Үчүнчү сапат – педагогикалык такт, ал мугалим өзүн адептүүлүктүн чегине ылайыктуу түрдө алып жүрүүсүнөн көрүнөт. Мугалим окуучуларга карата боорукер мамилени да, бекемдикти жана катаал мамилени да айкалыштырууга тийиш. Мугалим тактыгы сактаса, ошону менен ал өзүнүн чеберчилигин жана кесипкөйлүгүн көрсөтөт.

Төртүнчү сапат боюнча педагогикалык сергектик мугалимдин баланын өнүгүүсүндөгү өзгөрүүлөрдү байкап, андан ар кандай келечекти көрүп, алдыга умтулуусуна көмөктөшүүдөн көрүнөт. Мугалим балдарды сезе билиши, аларды түшүнүшү керек.

Бешинчи сапат – мугалимдин оптимизми. Ар бир мугалим өзүнүн окуучусунун потенциалын көрүшү керек, ал өзүнүн күчүнө жана окуунун жыйынтыгына ишениши керек.

Кесиптик баарлашуу маданияты да мугалимдин маанилүү алтынчы сапаты. Мугалим менен окуучунун, окуучулардын өз ара баарлашуусу, ата-эне менен мугалимдин ортосундагы жана педагогикалык жамааттын ортосундагы мамилелер да туура жолго коюлушу керек экендигинен көрүнүп турат.

Мугалимдин инсанынын жетинчи сапаты – педагогикалык рефлексия. Бул алардын ишинин натыйжаларына баа берүүнүн бир түрү. Ар бир мугалим өз ишин баалай билиши керек, ийгиликтерди да, кемчиликтерди да талдай билиши керек.

В.А. Титовдун айтымында, мугалимдин жараксыз болушунун бир нече себептери бар. Биринчиден, бул жогоруда айтылган инсандык сапаттардын жоктугу же алардын деформациясы. Экинчиден, бул алардын ишине шалаакылык менен мамиле кылуусу. Бул себептерди ал эң маанилүү деп эсептейт [2, 48-б.].

Кесипкөйлүк өз алдынча билим алууну эмес, билимге эмес, билим берүү процесстерин башкарууга көңүл бурууну аныктайт. Педагогикалык чеберчиликтин өзөгүн адамдын инсанынын калыптанышын камсыз кылуучу бардык процесстерди башкаруу түзөт [3, 105-б.].

Заманбап билим берүүнүн максаты төмөнкүдөй мүнөздөмөлөргө ээ болгон мугалимдерди өнүктүрүү болуп саналат: жогорку социалдык мобилдүүлүк жана активдүүлүк; жогорку жарандык жана патриоттук

жоопкерчилик; өз ишине, окуучуларга болгон сүйүүсү, ошондой эле мугалимдин балдарга жүрөгүн «бере» билүүсү; мугалимдин интеллекти жана жогорку руханий-адептик маданияты; мугалимдин жогорку кесипкөйлүгү, ошондой эле окутуунун инновациялык стили; дайыма өнүгүүгө жана өз үстүндө иштөөгө даяр болуу.

Э. Мамбеткуновдун пикири боюнча мугалим жөнөкөйлүк менен токтоолуктун, эмгекчилдиктин жана адептүүлүктүн эталону болуп, унчукпай коюунун жана сүйлөй билүү өнөрү менен балдарына үлгү болушу керек [6]. Ал өзүнүн профессионалдык жөндөмдүүлүгүн мугалимдин инсандыгынын маанилүү талабы деп эсептейт.

Аларды И.П.Подласый алты топко бөлөт:

1) Уюштуруучулук жөндөм. Ал бул топко мугалимдин мектеп командасын чогултуп, чогуу кармап туруу жөндөмдүүлүгүн айтат. Аларды кандайдыр бир иш менен өз убагында алектенип, өз ишин жана класстын ишин пландап, иштин жыйынтыгын чыгара билүү.

2) Кабыл алуу жөндөмдөрү. Алар мугалимдин окуучулардын ички дүйнөсүнө кирүү, алардын эмоционалдык жана психикалык абалына кам көрүү жөндөмдүүлүгүнөн көрүнөт.

3) Дидактикалык жөндөмдүүлүктөр – мектеп окуучулары үчүн керектүү маалыматты топтоо жана тандап алуу, ал жеткиликтүү, визуалдык жана балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыктуу болушу керек.

4) Коммуникация жөндөмдөрү. Окуучулар жана алардын ата-энелери менен мамиле түзө билүү.

5) Суггестивдик жөндөмдөр. Бул окуучуларга эмоционалдык таасир этүү жөндөмү.

6) Изилдөө жана илимий-когнитивдик жөндөмдүүлүктөр. Алар мугалимдин жаңы илимий билимдерди өздөштүрүү, педагогика, психология жана ар кандай методика жаатында илимий-изилдөө иштерин жүргүзүү жөндөмдүүлүгүнөн көрүнөт [1, 437-б.].

Эң маанилүү педагогикалык жөндөмдөрдүн катарына дидактикалык, конструктивдүү (өз иш-аракетинин кесепеттерин алдын ала билүү), перцептивдүү (окуучунун ички дүйнөсүнө кире билүү), экспрессивдүүлүк (мугалимдин өз оюн образдуу жана көркөмдүү-жандуу билдирүү жөндөмдүүлүгү), коммуникативдик жана уюштуруучулук жөндөмдөрү эсептелинет.

Окумуштуу педагог мугалимдин инсанында да жалпы жарандык сапаттар, моралдык-психологиялык, социалдык-перцептивдик, индивидуалдык-психологиялык жана практикалык билимдер, шык-жөндөмдөр болушу керек деп эсептейт. Ал көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү мындайча билдирет: жалпы педагогикалык (маалыматтык, мобилизациялык жана өнүктүрүүчү); жалпы эмгек (уюштуруу, конструктивдүү жана илимий); өз алдынча билим берүү (педагогикалык); өз ишине, окуучуларга болгон сүйүүсү, ошондой эле мугалимдин балдарга жүрөгүн «бере» билүүсү; мугалимдин интеллекти жана жогорку руханий-адептик маданияты; мугалимдин жогорку кесипкөйлүгү, ошондой эле окутуунун инновациялык стили; дайыма өнүгүүгө жана өз үстүндө иштөөгө даяр болуу.

гикалык маселелерди чечүүдө жана жаңы маалыматтарды алууда колдонулуучу билимдерди системалаштыруу, жалпылоо).

Мугалимдин ишинин өзөгүн түзгөн жана педагогикалык ишмердүүлүккө даярдыгын аныктоочу инсандын алдыңкы калыптаныштарынын бири болуп кесиптик баалуулук багыттары саналат. Алар мугалимдин педагогдук кесипке, окуучуларга жана өзүнө болгон тандалма мамилеси катары мүнөздөлүп, инсандын руханий мамилелеринин негизинде, анын ишмердүүлүгүнүн профессионалдык мааниге ээ болгон бардык чөйрөлөрүндө калыптанат.

Мугалим – ачык үлгү, жүрүм-турумдун эталону. Ал балдар үчүн идеалдуу жана анын талабы "мыйзам". Ата-энеси, достору, туугандары балага эмне дебесин, мугалимдин сөзү башкы нерсе.

Педагогдор коомдо белгилүү функцияларды аткарат: кесиптик жана коомдук. Мындан тышкары, мугалим билим берүү процессинин эң маанилүү сотторунун – балдарынын, ата-энелеринин, жакындарынын алдына чыгат. Демек, коом мугалимге анын инсандыгына белгилүү бир жогорулатылган талаптарды коёт.

Талаптарды И.П. Подласый мугалимдин окутуудагы ийгилигин аныктоочу кесиптик жана социалдык сапаттардын системасы катары аныктайт [1, 673-б.]. Ал сапаттарды санап көрөлү: адамкерчилик, боорукердик, сабыр, адептүүлүк, моралдык чынчылдык, жоопкерчилик, адамдарды урматтоо, окуучуга болгон кызыгуу ж.б. кесиптик сапаттарга төмөнкүлөр кирет: балдарга болгон сүйүү, эмгекчилдик, аткаруучулук, тартиптүүлүк, уюштуруу, адилеттүүлүк, чеберчилик, педагогикалык такт, педагогикалык теорияны, психологияны, методдорду билүү ж.б.

Мугалим жалпысынан бардык кесиптик жана адамдык сапаттарга ээ болгондо профессионалдык жактан даяр деп эсептелет. Бир жагынан мугалимдин психологиялык жана ден-соолуктук даярдыгын, экинчи жагынан, илимий-теориялык жана практикалык даярдыгын бөлүп көрсөтүүгө болот.

Мугалимдин профессионалдык сапаттарын талдоодо педагогикалык чеберчилик сыяктуу маанилүү сапатты белгилебей коюуга болбойт. Б.Т. Лихачев педагогикалык искусство деп мугалимдин психологиялык-педагогикалык билимге, чеберчиликке, окуу процессине кесиптик кызыгуусуна жана дилгирлигине, адилеттүү өнүккөн педагогикалык ой жүгүртүүсүнө, өнүккөн интуициясына, жашоого руханий, моралдык жана эстетикалык мамилесине толук ээ болушу деп түшүнүү керек деп эсептейт [3, 305-б.].

Окумуштуу-педагогдор кесиптик чеберчиликке анын жеке маданиятын, билимин, жөндөмүн жана көз карашын педагогикалык техника жана тажрыйба менен айкалыштырууга негизделген билим берүүнүн жана окутуунун жогорку жана дайыма өркүндөтүлгөн

искусствосу деп аныктайт.

Педагогикалык чеберчиликти үйрөнүүгө болот, ал эми мугалимдер эмгектин заманбап ыкмаларын өздөштүрө алышат. Албетте, чыныгы кесипкөйлүккө карай жол оңой эмес, ал усталардын эмгегине өзгөчө күч-аракетти жана байкоону, тынымсыз өзүн-өзү тарбиялоону жана эмгектин жаңы методдорун киргизүүнү талап кылат.

Мугалимдердин чеберчилигин талдоодогу эң маанилүү маселе окуучулардын канчалык деңгээлде тапшырмаларды аткара алгандыгынан билсек болот. Окуучулардын таанып билүү активдүүлүгү төмөнкүдөй инсандык сапаттар менен аныкталат: туруктуулук, ыкчамдык, кыйынчылыктарды жеңе билүү, катасын моюнга алуу ж.б. [1, 447-б.].

Окууга болгон жоопкерчиликтүү мамиле мектеп окуучуларынын өнүгүүсүнүн моралдык жана эрктүү аспектилерин мүнөздөйт. Окуучунун жоопкерчилиги төмөнкү бир катар белгилер менен мүнөздөлөт: өз милдеттерин жана мугалимдин талаптарын аткаруу, ак ниет окутуунун коомдук маанисин жана жеке муктаждыгын түшүнүү, билимди объективдүү баалоо жөндөмү, иш менен эс алууну айкалыштыруу, педагогикалык чеберчиликтин өсүшү - анын ишинин сапатынын көрсөткүчү, бул дайыма өркүндөтүлүп жаткан окуу-тарбия процесси.

Педагогикалык чеберчиликтин аныкталган белгилери бар. И.П. Подласый төмөнкүлөрдү баса көрсөткөн: сабактын максаттарын аныктоонун жана дифференциялоонун тактыгы; билим берүүнүн мазмунун өздөштүрүүдөгү үзгүлтүксүздүктү камсыз кылуу; окутуу ыкмаларынын чыгармачылык жана көп түрдүүлүгү; балдарга кыйынчылыктарды жеңүүгө жардам берүү; балдардын класстагы жогорку көрсөткүчтөрү; билим берүү процессин гумандаштыруу; жеке мамиле; өзүн-өзү тарбиялоо менен алектене билүү.

Мугалимдин чеберчилигинен көп нерсе көз каранды, ал өзү узак, түйшүктүү процесс, ошондой эле адамдын өз үстүндө иштөөнүн натыйжасы [1, 445-б.].

Азыркы мезгилде дүйнөдө өзгөрүүлөр тездик менен жүрүп жатат. Мындан 25-30 жыл мурун бала кичинекей коомдо (үй-бүлөдө, мектептеги же короодогу достору, спорттук же чыгармачылык коллективде) калыптанган. Бүгүнкү күндө, постиндустриалдык маалыматтык коомдун шарттарында бала бардык техникалык инновациялар жаш муундун реалдуулугуна айланган кырдаалда турат: ар кандай гаджеттер, интерактивдүү оюнчуктар, мультимедиа каражаттар, компьютердик оюндар ж.б. Мындан тышкары, өспүрүмдүн морт психикасына түшкөн маалыматтын чоң агымы дайыма эле аны адекваттуу кабыл алууга мүмкүндүк бербейт [5, 45-б.].

Көптөгөн үй-бүлөлөрдө балдар абдан ыңгайлуу шарттарда жашашат, алар жаны маалыматка ээ, саякаттоого мүмкүнчүлүк алышат, ошондой эле социал-

дык тармактарда көп адамдар менен баарлашышат. Алар энергиялуу болуп жана массалык маалымат каражаттарынын техникалык жетишкендиктерин жакшы билишет жана аларды колдонуу шык-жөндөмүнө ээ, кээде ата-энелеринен да жакшыраак пайдаланышат.

Экинчи жагынан, бүгүнкү күндө жакырчылыктын босогосунда турган үй-бүлөдө тарбияланган, азыркы цивилизациянын бардык артыкчылыктарын толук пайдалануу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраган балдардын бөлүгү дагы бар жана алардын жалпы көз карашы да бар, бирок тышкы дүйнөдө биринчи топко караганда алардын ой жүгүртүүсү бир топ төмөн болот.

Мунун баары бир класста окуса дагы мектептен тышкары реалдуу чындыкка ар кандай көз караштагы окуучулар, ошондой эле колдонуудагы укук тартибин, адеп-ахлак нормаларын, үрп-адаттарды, үй-бүлөдөгү жүрүм-турум эрежелерин ж. б. ар кандай кабыл алган окуучулар болушуна алып келүүдө. Эгерде биринчи топтогу окуучулардын көпчүлүгүндө идеалдары жок болсо, бийликти тааныбаса, бирок өз мүмкүнчүлүктөрүнө ишенсе, анда башкалардын мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу маселеси күн тартибинде турбайт, анткени алардын үй-бүлөлөрүндө жашоонун учурдагы көйгөйлөрү биринчи планга чыгат.

Бул жерден мугалим үчүн кошумча көйгөй жаралат: окуучулардын жалпы өнүгүү деңгээли, алардын мүнөзү жана мүмкүнчүлүктөрү боюнча гана эмес, өзүн инсан катары жүзөөгө ашыруу, ошондой эле учурдагы реалдуулукка жана ушул иш-аракеттеги өз ордуна карата ар кандай көз караштар менен мамиле кылуу керек болот.

Мындай шартта билим берүү туруктуу өнүгүү максаттарын аныктаган глобалдык комплекстүү ал-

кактын негизги аспектиси болуп саналат. Бул болуп жаткан өзгөрүүлөргө ыңгайлашуу жана биз жашап жаткан дүйнөнү өзгөртүү менен байланышкан аракеттерибиздин өзөгүн түзөт. Сапаттуу негизги билим таала жана тез өзгөрүп жаткан дүйнөдө өмүр бою билим алуу үчүн зарыл негиз болуп саналат.

Ошондуктан, мектепте бир жагынан окуучулардын арасында да, экинчи жагынан окуучулар менен мугалимдин ортосунда да терең түшүнүшүү атмосферасын түзүү, кайрымдуулукка, урматтоого тарбиялоо, окутуу жана тарбиялоо процессинин ийгилигин аныктайт. Кантесе да, мугалим менен окуучу билим берүү тутумундагы эки негизги фигура. Алардын сабакта жана андан тышкаркы мамилелери учурдагы муундун балдарынын жашоо кызыкчылыктарына жана принциптерине негизделүүгө тийиш болгон бүткүл окуу-тарбиялоо процессине чечүүчү таасир тийгизет.

Адабияттар:

1. Подласый И.П. Педагогика начальной школы. / Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2008.
2. Титов В.А. Педагогика начальной школы. Конспект лекций: учебное пособие. - М.: Приор-издат, 2008.
3. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций. / Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2010.
4. Хилько М., Ткачева М.С. Возрастная психология. Конспект лекций. - М., 2010.
5. Асипова Н.А. Заманбап билим берүү парадигмалары. - Бишкек: ОсОО «Камилла принт», 2019. - 362 б.
6. Мамбетакунов Э. Мугалимдик кесипке даярдоонун методологиясы // Ж.Баласагын ат. КУУнун педагогика фак-нин 10-жылд. ж-а п.и.д., проф. Н.О.Мааткеримовдун 70-жылд. арналган IV Эл аралык илим.-практ. конф. макалалар Жыйнагы. – Б., 2019. - 76-80-бб.
7. Кошуев А.Ж., Тухлиева З.К. Формирование межкультурной коммуникации у студентов в высшем учебном заведении. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 2. С. 200-204.